

Од авторката

Прилозите претставени во оваа книга опфаќаат дескриптивна анализа на префиксниот начин на зборообразување на глаголите во македонските црковнословенски ракописи ексцерпирани за потребите на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“, што се работи во Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Базата на овој речник ја сочинуваат 29 ракописи со различна жанровска припадност, како библиски така и неблиски, пишувани во периодот од XII до XVI век во повеќе македонски културни средишта, од кои како најзначајни се izdelуваат Охридскиот и Кратовскиот книжевен центар.

Предмет на интерес се префиксните глаголски деривати чијашто зборообразувачка структура е прозирна и јасна од гледна точка на онаа развојна етапа на црковнословенскиот јазик претставена во анализираниот корпус. Имено, се обработуваат само оние глаголи за кои (во изучуваната епоха) можат да се посочат зборообразувачка основа и зборообразувачки формант, коишто се izdelуваат не историски, туку синхрониски. Определувањето на мотивирачките основи не се прави само врз основа на податоците од анализираните ракописи, туку се зема предвид и евентуалната претходна фиксација на зборот потврдена во речниците.

При анализата се следи, пред сè, методологијата и терминологијата прифатена во проучувањето на зборообразувањето во современиот македонски јазик (сп. Конески К. 1995) со цел да се овозможи споредба на зборообразувачките карактеристики на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, претставен

преку анализираниот корпус, со современата состојба, односно со особеностите на нашиот стандарден јазик за да се има увид во континуитетот на развојот на македонскиот јазик и за да се согледаат новите развојни тенденции.

Трудовите се подредени според повеќезначноста на префиксите, почнувајќи од оној префикс што внесува најмногу значењски нијанси, при што мора да се напомене дека анализата главно ги вклучува значењата што се покажуваат како потипични за анализираниите префикси. Во последниот прилог се опфатени префиксите што се одликуваат со помала семантичка оптовареност, односно што внесуваат три или помалку значењски нијанси во семантиката на глаголите.

Овие прилози претставуваат резултат од нашето долгогодишно истражување на зборообразувањето во македонските црковнословенски ракописи, но иако повеќето од нив се базираат врз претходно објавени трудови, за оваа пригода тие се редирирани, делумно преработени и дополнети. Нивното објавување како целост во една книга дава комплетен увид во префиксното образување на глаголите во анализираниот корпус од стариот јазик.

Им изразувам длабока благодарност на проф. д-р Катица Трајкова за поддршката и за корисните сугестии и на издавачот што го овозможи објавувањето на оваа книга.

9 мај 2018

Скопје

Н. А.

Кон развојот на значењата на глаголскиот префикс **прѣ-**

Предмет на интерес во ова истражување е семантиката што **прѣ-**, како еден од најмногузначните префикси во старословенскиот и во црковнословенскиот јазик, ја внесува при префиксацијата на глаголите. Во центарот на вниманието е Крнинскиот дамаскин настанат во периодот помеѓу 1580 и 1610 година во Југозападна Македонија (Илиевски 1972: 84), кој за нас е интересен од две причини: прво, хронолошки гледано, тој претставува најмлад ракопис во рамките на ексцерпираниот материјал за потребите на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“ и второ, жанровски, како дамаскин, тој дозволува навлегување на говорни народни елементи во пишаниот јазик и обработува пошироки теми од повеќе различни области од човековиот живот со што во својот лексички состав вклучува пообеман и поразновиден фонд зборови.

Старословенскиот и црковнословенскиот префикс **прѣ-** води потекло од прасловенскиот предлог **per*, кој, според постојните истражувања (ESJS 2004: 702), денес е зачуван како остаток само во западнословенските јазици (словачки *pre*, старочешки *přě*, горнолужички *pře*, долнолужички постаро и дијалектно *pše*, полапски *pir*, *per*, кашупски и приморскословенечки *pře*, старополски, полски архаично *prze*) со значително широка семантичка скала: ‘пред’ (просторно и временски), ‘заради, за, поради’ (целно и причинско), ‘преку, над’, ‘без’.

Во македонските црковнословенски ракописи се среќаваат само неколку употреби на **прѣ** како предлог, во постарите текстови од XII до почетокот на XIV век (Ohr, Str, Karp, Grig), при

што за повеќето евидентирани примери истражувачите (сп. SJS III, 1982: 404) ја наведуваат претпоставката дека може да станува збор и за предлогот *прѣдъ*. Помладите ракописи, пак, не даваат потврда за самостојна употреба на *прѣ* како предлог. Исто така и во Крнинскиот дамаскин тој е употребен само како несамостоен зборообразувачки елемент во рамките на префиксацијата на глаголите, придавките, прилозите и поретко кај именките. Во деривацијата на глаголите, како и сите префикси воопшто, префиксот *прѣ-*, покрај граматичкото значење (имено, по правило, од несвршените беспрефиксни глаголи се образуваат глаголи од свршен вид), внесува и лексичко значење (сп. Угринова-Скаловска 1957: 137; 1960: 5). Овде ќе се задржиме токму на тие посебни нови семантички нијанси што се јавуваат во значењето на префиксираниот глагол во однос на значењето на основниот мотивирачки збор, во смисла на определување на локалните, временските и другите околности на вршењето на глаголското дејство.

1. Треба да се истакне дека при префиксацијата на глаголите, основното просторно значење на префиксот *прѣ-* не се совпаѓа со основната семантика на предлогот, односно со значењето ‘пред’. Имено, најшироко потврдената просторна функција на многузначниот префикс *прѣ-* се претставува како ‘вршење на дејството на основниот глагол со преминување преку, низ нешто’: *прѣвести*, *прѣбити*, *прѣминѣти*, *прѣнести*, *прѣскочити*, *прѣстѣпити* (како престапување во апстрактна смисла), или, пак, како ‘извршување на дејството со пренесување од еден до друг крај, од едно до друго место’: *прѣдати*, *прѣбити*, *прѣнести*, *прѣселити*, *прѣставити* сл. Ова значење е потврдено кај најголемиот број глаголи со префиксот *прѣ-* во анализираниот материјал, на пример:

прѣвести ‘преведе’ – тзи ихъ прѣведее скрозе море ѳрзмное
47r13Krn; тз млаѣдѣнцз прѣведее ѡтѣѣце наше на землю сѣю
ѡѣтѡванною 47r24Krn;

прѣйти ‘премине, помине’ – прѣиде прѣзь ѡрдана рѣкѣ 54v16Krn; сего ради подѡбаеть сз всакомъ желаніемъ да прѣидемъ пѣтъ нашъ сирѣчь животъ нашъ 197v10Krn; дондеже ѿ сего мира прѣидемъ въ бесзмртны миръ сирѣчь въ царство кѣѣсное 197r25Krn;

прѣнести ‘пренесе’ – на рамо възетъ бо єдино отроуче и прѣнесе его прѣзь рѣкѣ 255v9Krn; да веси по трехъ дѣнѣхъ прѣнесѣнна бѣдѣши ѿ землѣ на кѣбо 163r1Krn;

прѣселити ‘пресели’ – плѣни навѣходѡносоръ и прѣсели євреи ѿ іероусѡлимѣ въ вавилонъ 135r24Krn;

прѣскочити ‘прескокне’ – елень прѣскочи въ ровъ шнь конъ же свѣтѣго понеже многѡ бѣ мѣсто не възможе прѣскочити тзкмо уста ѿ шноу странѣ 252r4.6Krn;

прѣставити са ‘се премести од едно место на друго, т.е. умре’ – аще имаши женѣ и прѣстави се прослави бога иже те сзѣта (sic, рго сзѣта) сз нею и пакы те раздели ѿ нею 205r18Krn; во литературата е прифатено дека овој збор претставува семантичка калка од грчкиот **neqistasqai**, при што се укажува на честата употреба на неговиот синоним оумрѣти како стилски неутрален за разлика од прѣставити са (Станков 1994: 157).

2. Означувањето на местото на преминување преку, односно низ нешто може да се сфати и како одвојување на предметот преку кој се поминува на два или повеќе дела (Стевановић 1981: 442). Во анализираниот материјал се евидентирани неколку вакви примери во коишто се изразува значењето ‘со дејството на глаголот предметот се превиткува т.е. се дели донекаде или целосно на два, односно на повеќе дела’:

прѣклонити ‘превитка, свитка’ – сыце моѡлещъ се свѣтѡмоу и сз радостію прѣклони вѣю свою и воинны ѿсѣкоше глаѣвѣ емѣ 190v20Krn;

Содржина

Предговор (проф. д-р Катица Трајкова)	5
Од авторката	9
Кон развојот на значењата на глаголскиот префикс прѣ-	11
Towards the Development of Semantics of the Verbal Prefix прѣ-	20
Кон семантиката на глаголскиот префикс по- (традиција и континуитет)	21
Towards the Semantics of the Verbal Prefix по- (Tradition and Continuity)	35
Глаголите со префикс до- во црковнословенскиот јазик од македонска и од хрватска редакција	37
Verbs with Prefix до- in the Macedonian and Croatian Redaction of Church Slavonic	48
Глаголскиот префикс сѣ-/сѣн- во македонските црковнословенски ракописи	49
The Verbal Prefix сѣ-/сѣн- in the Macedonian Church Slavonic Manuscripts	66
Глаголскиот префикс рѣз- во македонските црковнословенски текстови	68
The Verbal Prefix рѣз- in the Macedonian Church Slavonic Texts	79
Семантиката и синонимијата на глаголскиот префикс взз- во македонските црковнословенски текстови	81
Semantics and Synonymy of the Verbal Prefix взз- in the Macedonian Church Slavonic Texts	91
Глаголите со префикс про- во македонските црковнословенски ракописи	92

Verbs with Prefix про- in the Macedonian Church Slavonic	
Manuscripts	101
Глаголски префикси со помала семантичка оптовареност во македонските црковнословенски ракописи	102
Verbal Prefixes with Smaller Semantic Extent in the Macedonian Church Slavonic Manuscripts	131
Бibliографија	133
Извори	139
Грчки извори	141
Скратеници на цитираните библиски книги	142
Други скратеници и изрази	144
Симболи	145